

УДК 159.98:199.944.4019.4

ВИЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ МИРОТВОРЧОГО КОНТИНГЕНТУ

Н.А. Агаєв

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

Стаття присвячена аналізу результатів емпіричного дослідження адаптації військовослужбовців миротворчого контингенту до дій в особливих умовах. Виділено й описано психологічні чинники ефективності військово-професійної діяльності в умовах миротворчої місії.

Ключові слова: .....

Проблема запобігання воєнним конфліктам та припинення їх міжнародними зусиллями завжди була і залишається актуальною. Зростання взаємозалежності держав у сучасному світі та глобалізація стосунків між ними надають їй все більшої гостроти. Збройним Силам надається змога перевірити рівень боєздатності, мобільності та психологічної підготовленості особового складу.

Провідне значення у супроводженні діяльності військовослужбовців миротворчого контингенту належить психологічним складовим та психологічним якостям, модель яких нами побудована в процесі дослідження.

Всебічна підготовка та забезпечення миротворчих підрозділів до виконання місії у „гарячих точках” передбачає: професійно-психологічний відбір військовослужбовців військової служби за контрактом на певні посади миротворчого контингенту; досягнення належної придатності, оптимальної працездатності і високої надійності професійної діяльності військовослужбовців; психологічної адаптації миротворчого контингенту до виконання професійних завдань.

Проблеми психологічної адаптації військовослужбовців до особливих умов миротворчої діяльності розглядалися рядом дослідників Г.С. Дуніним [2], С.Ю. Іванніковим [3], П.П. Криворучко [4], Д.І. Сохадзе [5], О.А. Телічкиним [6] тощо.

На нашу думку доцільним було проведення емпіричного дослідження адаптації військовослужбовців миротворчого контингенту до дій в особливих умовах, виділенням та описанням психологічних корелят ефективності військово-професійної діяльності в особливих умовах миротворчої місії.

У дослідженні використовувалися наступні методи: СМДО (Л.М. Собчик), методика Те-

пінг-тест (показник психофізичної витривалості), методика Спілбергера-Ханіна (показники реактивної та особистісної тривожності) та метод експертних оцінок ефективності виконання службової діяльності (М.В. Макаренко).

На основі аналізу особливостей військової діяльності [7] нами було розроблено критерії (характеристик) успішності виконання військово-професійних завдань в умовах миротворчої місії: 1) володіння професійними знаннями, уміннями (професійна теоретична підготовка); 2) вміння використовувати отримані знання в процесі виконання службових обов'язків (професійна практична підготовка); 3) відповідальне ставлення до виконання службових обов'язків; 4) високий рівень обслуговування техніки (робочого місця); 5) точність і безпомилковість професійної діяльності; 6) поступове підвищення рівня військової професійної діяльності (професійне зростання); 7) уміння працювати самостійно; 8) здатність успішно працювати в напружених і складних ситуаціях; 9) надійність і витривалість при виконанні довгострокових робіт; 10) службова і військова дисципліна; 11) особисті якості; 12) професіоналізм (майстерність); 13) ефективність результатів діяльності; 14) професійна надійність; 15) здібність до співпраці (добре спрацьовується з іншими); 16) професійна компетентність; 17) високий ступінь реалізації перспектив професійного зростання; 18) позитивна загальна оцінка як фахівця. Оцінка військово-професійної діяльності фахівця проводилась безпосереднім командиром (начальником) військового підрозділу.

Таким чином ми отримали по кожному військовослужбовцю 16 показників провідних особистісних тенденцій за методиками СМДО, Спілбергера-Ханіна й Тепінг-тесту, отриманих до і після участі в миротворчій місії, та 18 екс-

---

пертих оцінок успішності виконання військово-професійної діяльності. Емпіричні дані було оброблено методами математичної статистики (кореляційним, факторним та регресійним аналізом).

Визначення психодіагностичних корелятивів ефективності діяльності військовослужбовців миротворчого контингенту базувалось на аналізі кореляційних зв'язків між психодіагностичними показниками особистісних тенденцій та експертною оцінкою діяльності як основним критерієм ефективності професійної діяльності й адаптованості до неї військовослужбовців. На основі якісного аналізу отриманих результатів розроблено модель психологічних якостей успішного військовослужбовця військової служби за контрактом миротворчого підрозділу.

Аналіз кореляційних зв'язків психодіагностичних показників, отриманих до виконання військовослужбовцями миротворчої місії, з експертною оцінкою їх професійної діяльності показав, що існує достовірна ($p \leq 0,05$) кореляція успішності військово-професійної діяльності з такими особистісними характеристиками як: маскуліність, психофізична витривалість, песимізм, соціальна інтроверсія та помірний рівень тривожності. Проте слід зазначити, що ступінь прояву означених вище особистісних рис не повинна виходити за межі норми, що нами і було встановлено.

Характеристиками, які негативно корелюють з експертними оцінками успішності військово-професійної діяльності до виконання миротворчої місії, є: невротичний зверхконтроль, ригідність, імпульсивність, індивідуалістичність та надто виражений оптимізм. Домінування цих особистісних рис створює підґрунтя для соціально-психологічної дезадаптованості особистості у військовому колективі й перешкоджає конструктивному виконанню професійних завдань.

Після участі у миротворчих заходах психологічно адаптованими до них виявилися військовослужбовці, які мають більш виражений стан таких особистісних рис, як: емоційна гнучкість, здатність до пристосування (що виражається в тенденції до соціально бажаних відповідей), розвинений зверхконтроль при оптимальному рівні психічної напруги, песимізм, маскуліність, соціальна інтроверсія (при помірному рівні ригідності та індивідуалістичності).

Такі особистісні якості, як надмірний рівень тривожності, імпульсивності, ригідності та індивідуалістичності перешкоджають адаптації до військово-миротворчої діяльності. Особи, які мають означені особистісні риси, слід вважати, потребують психокорекційного впливу в системі психологічної реабілітації військовослужбовців після виконання поставлених за-

вдань.

Порівняльний аналіз кореляційних зв'язків провідних особистісних тенденцій з експертними оцінками до і після участі в миротворчій місії показав, що незважаючи на виснаження організму в процесі військово-професійної діяльності, зниження рівня професійної діяльності все ж таки можна констатувати наявність розвитку компенсаторних механізмів, які забезпечують професійну адаптованість психологічно та фізично витривалих військовослужбовців. Зміни кореляційних зв'язків особистісних характеристик з експертною оцінкою військово-професійної діяльності показали, що в процесі виконання бойових завдань військовослужбовці в цілому набувають психофізичної витривалості, мужності, реалістичного світосприйняття, стають більш емоційно лабільними, відкритими до спілкування, що сприяє зростанню їх особистісної зрілості та психологічному зміцненню особистості.

Загальний аналіз означених закономірностей показав, що найбільш важливими психодіагностичними корелятами ефективності діяльності військовослужбовців миротворчого контингенту стали психофізична витривалість, песимізм, соціальна бажаність, інтроверсія, емоційна гнучкість, здатність до пристосування, що виражається в тенденції до соціально бажаних відповідей, розвинений зверхконтроль при оптимальному рівні психічної напруги та помірному рівні ригідності, маскуліності та індивідуалістичності.

Характеристиками, які негативно корелюють з експертними оцінками успішності військово-професійної діяльності до виконання миротворчої місії, є: надто виражений оптимізм, імпульсивність, надмірний рівень ригідності, індивідуалістичності, тривожності. Домінування цих особистісних рис створює підґрунтя для соціально-психологічної дезадаптованості особистості у військовому колективі й перешкоджає конструктивному виконанню військово-професійного обов'язку.

Ці закономірності мають бути враховані на етапі професійно-психологічного відбору в миротворчі місії та на контрактну службу в Збройні Сили України в цілому.

Для виділення провідних факторів, що впливають на ефективність виконання службових обов'язків, пов'язаних з особливими умовами діяльності у складі миротворчого контингенту, нами був застосований факторний аналіз. Спочатку до нього були включені діагностичні ознаки досліджуваних до здійснення миротворчої місії та експертні оцінки їх діяльності. В результаті статистичної обробки отриманого матеріалу було виявлено три фактори.

Перший фактор "Здатність працювати

в особливих умовах". Найбільш вагомий вклад мають такі показники: здатність працювати в особливих умовах; поступове підвищення рівня професійності; високий рівень обслуговування робочого місця, техніки; точність і безпомилковість в роботі.

Тобто здатність працювати в особливих умовах зумовлена необхідністю постійного підвищення рівня професійності, рівня обслуговування робочого місця та техніки, точністю і безпомилковістю виконання службових завдань в особливих умовах зумовлена надійністю та витривалістю індивіда, його вмінням самостійно працювати, рівнем його практичної підготовленості.

До складу першого фактору також увійшли показники, що характеризують відповідальне ставлення до службових обов'язків, які забезпечуються особистісними якостями індивіда та дисциплінованістю на службі.

Третя група показників першого фактору характеризується надійністю, до складу якої увійшли теоретична підготовка, компетентність та здатність до співпраці.

Таким чином, у нас є всі підстави стверджувати, що здатність військовослужбовця працювати в особливих умовах вимагає від нього розвинутих особистісних характеристик, психологічних та психофізіологічних якостей, а також надійності, витривалості та професіоналізму.

Другий фактор – „Індивідуалістичність та соціальна інтроверсія". Серед психологічних якостей якого 78,8 % належить ригідності, індивідуалістичності, тривожності, соціальної інтроверсії та імпульсивності. Отже можна з великою часткою ймовірності припустити, що такий профіль в цілому притаманний кандидатам до миротворчого контингенту. При профвідборі на ці показники слід звертати особливу увагу тому, що саме вони також пов'язані із забезпеченням здатності ефективно працювати в особливих умовах.

Третій фактор отримав назву „Емоційна лабільність". До його складу увійшли вікові особливості, реактивна та особистісна тривожність, показник шкали соціальної бажаності (як захисний механізм особистості), невротичний зверхконтроль та мужність (як показник романтизму, бажання отримати нагороди, прагнення до самоствердження, самовираженості, тобто як портрет „героїчної особистості").

Після виконання миротворчої місії нами були виділені наступні фактори.

Перший фактор – „Здатність працювати в особливих умовах". До складу цього фактору увійшли всі ті показники, що були визначені у першому випадку і в тому самому порядку, хоча і з дещо зміненими ваговими

коефіцієнтами. Крім того, нами визначено ще фактор песимізму. Це надає можливість припустити, що внаслідок виконання службових обов'язків під час миротворчої місії у свідомості військовослужбовців відбулася адекватизація себе і свого місця як суб'єкта діяльності.

Другий фактор набув більших змін як за змістом, так і за порядком розташування показників. Після повернення військовослужбовців з миротворчої місії у ньому зникли імпульсивність та корекція. Ми пояснюємо це підвищенням у військовослужбовців вимогливості до себе та формуванням у них адекватної оцінки себе як суб'єкта діяльності в складі миротворчого контингенту. Висловлена думка підтверджується появою у другому факторі якості мужності, яка після ригідності займає другу позицію з вагомим коефіцієнтом 18,06 % (цей показник у першому випадку входив до третього фактору на останньому місці з вагомим коефіцієнтом 8,42 %).

Найбільших змін зазнав третій фактор. В ньому залишилось всього дві якості: реактивна тривожність і вікові особливості. Отже третій фактор можна назвати як фактор „Реактивної тривожності", яка за вагомим коефіцієнтом склала 52,64 %, на відміну від 14,93 % у першому випадку. Ваговий внесок вікових особливостей у другому випадку склав 47,36 % (на відміну від 15,16 %).

Такі зміни, на нашу думку, можна пов'язати з особистісним зростанням та набуттям мужності у військовослужбовців внаслідок необхідності якісного виконання службових обов'язків в особливих умовах миротворчої місії.

Вищевказане набуває підтвердження у вигляді четвертого фактору – „Невротичного зверхконтролю". До складу цього фактору увійшли невротичний зверхконтроль, емоційна лабільність та імпульсивність. Невротичний зверхконтроль та емоційна лабільність склали у цьому факторі 79,4 %. Це свідчить про те, що після проходження служби у миротворчому контингенті в умовах підвищеної екстремальності у військовослужбовців розвинулись такі психологічні новоутворення, як невротичний зверхконтроль та емоційна лабільність. Тобто людина стає обережнішою і більш виваженою при прийнятті службових рішень та контролі ефективності й доцільності їх виконання.

Ми вважаємо, що виявлені за результатами факторного аналізу особливості діагностичних показників є однією з передумов для побудови факторної моделі психологічних та службових якостей успішного миротворця. Результати представленого вище факторного та кореляційного аналізу надали можливість побудувати модель психологічних якостей успі-

---

шого військовослужбовця-миротворця.

Результати дослідження показують, що найбільш інформативними, діагностичними показниками щодо успішного виконання службової діяльності військовослужбовця миротворчого контингенту є чотири показники методики СМДО: оптимізм, соціальна інтроверсія, тривожність та мужність. Спільний коефіцієнт множинної кореляції цих чотирьох показників виявився достатньо надійним та високим ($R=0,732$) для того, щоб навіть лише на них побудувати модель професійно-важливих психологічних якостей військовослужбовця-миротворця. Таку модель можна розглядати при відборі до миротворчого контингенту як мінімально необхідну та цілком достатньою. Природно, що додавання до базової моделі й інших інформативних діагностичних показників, виділених нами за допомогою покрокового регресійного аналізу, підвищує прогностичну цінність та надійність базової моделі і надають додаткову цінну інформацію, спираючись на яку можливо істотно розширити наші знання про кандидата до миротворчого контингенту.

Найбільш інформативним показником у виділеній нами базовій моделі є показник шкали „оптимізм” методики СМДО, який входить до моделі із негативним коефіцієнтом ($-0,199$). Тобто, підвищений оптимізм можна розглядати як провідний, негативний діагностичний показник професійної придатності миротворця.

Провідними позитивними діагностичними показниками професійної придатності миротворців є: соціальна інтроверсія, тривожність та мужність. Саме такий комплекс діагностичних психологічних показників зумовлює схильність миротворців до зваження вчинків, бережливого ставлення до техніки, співслужбовців, мирного населення та ефективного виконання службових обов'язків у особливих умовах.

В якості додаткових до показників базової моделі виділені ще чотири показники: невротичний зверхконтроль і емоційна лабільність, реактивна тривожність та психофізична витривалість. Перші три з вищеназваних показників входять до розширеної моделі з негативними коефіцієнтами (відповідно: $-0,117$; $-0,043$; $-0,101$). Тобто підвищений невротичний зверхконтроль, емоційну лабільність і реактивну тривожність можна також розглядати в якості негативних діагностичних показників професійної придатності миротворців. А показник витривалості є позитивним діагностичним показником професійної придатності.

Результати покрокового множинного лінійного регресійного аналізу повністю узгоджуються і суттєво доповнюють результати та

висновки, отримані за допомогою кореляційного та факторного аналізу.

Таким чином, модель психологічних якостей успішного військовослужбовця миротворчого підрозділу складається як з позитивних, так і з негативних психодіагностичних характеристик. Із восьми визначених нами психодіагностичних характеристик розширеної моделі чотири є позитивними і чотири – негативними. До складу позитивних увійшли соціальна інтроверсія, тривожність, мужність та витривалість. При чому перші з трьох названих показників входять до базової моделі і характеризують провідні особистісні якості успішного миротворця. І один – психофізична витривалість (показник розширеної моделі), характеризує індивідуально-типологічні властивості індивіда. До складу негативних увійшли: оптимізм – показник базової моделі, невротичний зверхконтроль і емоційна лабільність, реактивна тривожність – показники розширеної моделі.

Отримані нами данні в експериментальному дослідженні стану особистісних якостей військовослужбовців „до” і „після” виконання миротворчої місії співпадають з даними, які були отримані у попередніх дослідженнях таких авторів як: Г.С. Дудін [2], С.Ю. Іваников [3], О.А.Телічкин [6] тощо.

Таким чином ми можемо зробити такі висновки. Адаптація військовослужбовців в особливих умовах може характеризуватися різними рівнями адаптованості.

Аналіз інтеркореляційних зв'язків показників особистісних тенденцій з експертною оцінкою успішності військово-професійної діяльності показав, що найбільш важливими психодіагностичними корелятами ефективності діяльності військовослужбовців миротворчого контингенту стали психофізична витривалість, песимізм, інтроверсія, емоційна лабільність, соціальна бажаність, здатність до пристосування, розвинений зверхконтроль при оптимальному рівні психічної напруги й помірному рівні ригідності, маскулинності та індивідуалістичності ($p \leq 0,05$).

Характеристиками, які негативно корелюють з експертними оцінками успішності військово-професійної діяльності ($p \leq 0,05$), є: надто виражений оптимізм, імпульсивність, надмірний рівень ригідності, індивідуалістичності, тривожності. Домінування цих особистісних рис створює підґрунтя для соціально-психологічної дезадаптованості особистості у військовому колективі й перешкоджає конструктивному виконанню військово-професійного обов'язку. Особи, які мають означені особистісні риси, потребують психокорекційного впливу в системі психологічної реабілітації військовослужбовців після виводу військ із

місць бойових дій.

Модель психологічних якостей успішного військовослужбовця-миротворця складається як з позитивних, так і з негативних психодіагностичних характеристик. Із восьми визначених нами психодіагностичних характеристик розширеної моделі чотири є позитивними і чотири – негативними характеристиками професійної придатності. До складу позитивних увійшли: соціальна інтроверсія, тривожність, мужність та витривалість. До складу негативних увійшли: оптимізм, невротичний зверхконтроль і емоційна лабільність, реактивна тривожність.

Ці закономірності мають бути враховані на етапі професійно-психологічного відбору в миротворчі місії та на контрактну службу в Збройні Сили України в цілому. Подальші перспективи досліджень проблеми адаптації військовослужбовців миротворчого контингенту до дій в особливих умовах полягають: в організації їх професійно-психологічного відбору; підвищенні надійності та валідності діагностичного інструментарію, що використовується з цією метою; розробці та запровадженні системи психологічної реабілітації військовослужбовців, що брали участь у миротворчих місіях.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бодров В.А.* Психология профессиональной пригодности: Уч. пособие для вузов. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
2. *Дунин Г.С.* Социально-психологическая адаптация молодых офицеров (по материалам МВД): Дисс...канд. психол. наук. – СибУ., 1995. – 224 с.
3. *Иванников С.Ю.* Информационно-психологическое обеспечение миротворческой деятельности Вооруженных Сил (на примере РФ и США): Дис. ...канд. псих. наук. – М.: Военный университет, 2000. – 267 с.
4. *Криворучко П.П.* Психологічне забезпечення миротворчої діяльності у ЗС України // Зб. наук. праць Військового гуманітарного інституту Національної академії оборони України. – 2003. – № 5 (36). – С. 28-41.
5. *Сохадзе Д.І.* Професійний психологічний відбір кандидатів для комплектування підрозділів миротворчих сил: Автореф. дис. ... канд. психол. наук, 19.00.09. – Харків, 2004. – 18 с.
6. *Теличкин А.А.* Особенности психической адаптации сотрудников полиции к условиям службы в миротворческой миссии ООН: Дисс. канд. психол. наук, 19.00.01. – Х.: Университет внутренних дел, 1998. – 180 с.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2006 р.